

M U Z E U L Ț Ă R I I C R I Ș U R I L O R

CRISIA

LV

O R A D E A • 2 0 2 5

DUHUL LUI HOREA PESTE VEACURI. SECVENȚE DESPRINSE DIN IMAGINEA IMPRIMATĂ DE EROUL-MARTIR HOREA ÎN MENTALUL COLECTIV AL ROMÂNILOR ȘI MAGHIARILOR TRANSILVĂNENI

Augustin ȚĂRĂU*

THE SPIRIT OF HOREA ACROSS THE CENTURIES. SEQUENCES TAKEN FROM THE IMAGE IMPRINTED BY THE HERO-MARTYR HOREA IN THE COLLECTIVE CONSCIOUSNESS OF THE ROMANIANS AND HUNGARIANS OF TRANSYLVANIA ABSTRACT

In this study, we set out to analyse how the myth of the national hero Horea, leader of the anti-Hungarian uprising and of the national emancipation movement of the Transylvanian Romanians, was born, and how this myth evolved in the consciousness of Romanians and Hungarians over time. Eliminated by the governor of Transylvania through a martyr's death sentence, the hero Horea continued to represent the symbol of bravery and freedom in the collective mind of Romanians, while in the Hungarian collective consciousness he remained the most terrible and unforgiving Romanian rebel, always ready to shed innocent Hungarian blood to avenge the unjust fate of slavery to which his people had been condemned by the Hungarian nobility. In literature, the first accounts of Horea's life and struggle were written two decades after his death, but the manuscripts lay unprinted in the dust of the archives for more than a hundred years. Nevertheless, the memory of Horea circulated in Romanian villages through lithographs printed in Vienna and was displayed prominently on the walls of Romanian homes, alongside icons of Christ the Savior and the Virgin Mary. The mythology surrounding Horea grew in the second half of the 19th century, as the Hungarian government in Budapest intensified its efforts to denationalize the Romanians. In this context, the Hungarian administration initiated a series of press trials against Romanian newspapers in various courts in Transylvania, but failed to stop the dissemination of poems and stories about the hero Horea.

Keywords: Horea, uprising, hero, myth, mentality, legend, propaganda, denationalization.

Istoria face parte din viața noastră cotidiană. Evenimentele politice și economice se succed neîntrerupt, iar consecințele acestora reverberează inexorabil asupra stării societății. Cu alte cuvinte, trăim și producem istorie zi de zi. Noi ne petrecem viața sub auspiciile democrației noastre „originale” și a repetatelor reforme nefinalizate, părinții noștri și-au epuizat viețile sub pretensele și trâmbițatele binefaceri ale „democrației populare”, bunicii sub entuziasmul și deziluziile furnizate de politicienii României reîntregite, dar și a devastatoarei conflagrații mondiale secunde, iar străbunii și ceilalți înaintași ai noștri transilvăneni sub „civilizatoarea” hegemonie a ungurilor.

* Muzeul Țării Crișurilor Oradea – Complex Muzeal; e-mail: gustav_arhive@yahoo.com.

Rezumată, întreaga noastră istorie poate fi definită ca un cumul de reușite și eșecuri, din păcate foarte multe eșecuri, cele din urmă cântărind foarte greu și amar în mentalul colectiv. De aceea, poate că nu este întâmplător faptul că în vremuri de restriște românul face apel la memoria glorioasă a justițiarului domnitor Vlad Țepeș, în special atunci când poporul se află sub povara vreunui regim uzurpator, tiranic și corupt, clădit pe obediența unei minorități privilegiate. Vrând-nevrând, oamenilor le vin atunci în minte ilustrativele versuri așternute de poetul nepereche Mihai Eminescu în „Scrisoarea a III-a”:

*„Cum nu vîi tu, Țepeș doamne, ca punând mîna pe ei,
Să-i împarți în două cete: în smintiți și în mișei,
Și în două temniți large cu de-a sila să-i aduni,
Să dai foc la pușcărie și la casa de nebuni”¹.*

În esență, avem de-a face în asemenea situații cu o invocare colectivă, asemenea celor ce vor fi fost rostite de străbunii noștri în vremuri de cumpănă, când se părea că numai o forță supranaturală le mai poate schimba în bine cursul vieții, însă, în mod curios, nefăcându-se apel la divinitatea creștină și atotputernică, ci solicitând sprijinul și mijlocirea câte unui personaj palpabil, preexistent, desprins din panteonul eroilor noștri conducători-martiri, „atleți ai lui Hristos” întru instaurarea păcii și dreptății, în fruntea cărora mentalul colectiv îl plasează nesmintit pe emblematicul Vlad Țepeș.

Un al doilea personaj invocat odinioară de români, cu precădere de cei transilvăneni, mai ales în perioada redeșteptării și radicalizării mișcării de emancipare națională, a fost eroul-martir Horea. În jurul său s-a înfiripat și apoi s-a cultivat o adevărată mitologie în fibra mentalului colectiv rural românesc, manifestat prin povești, doine și cântări menite în mod natural să păstreze vie amintirea motului mucenic, jertfit pe altarul libertății naționale la 28 februarie 1875 la locul numit Dealul Furcilor. În sensul analizei trăsăturilor care conturează profilul persoanei mitologizate sau a mitului în sine, istoricul bistrițean Petre Din, preluând din înțelepciunea unor gânditori occidentali (francezi), sintetizează două concepte definitorii privitoare la mit și la forma lui de manifestare publică, și anume²:

¹ „În același poem, Scrisoarea III, acest raport induce o mișcare de la oda eroică, susținută de un ritm armonic, la pamfletul-parodie a eroicului, scandat prin dizarmonii și ruperi de ton. O viziune feerică, de plinătate cosmică, în prima secvență (*Pe când oastea se așază, iată soarele apune / Voind creștele-nalte ale țării să-ncunune*) este ultragiată de una scatologică și desfigurare umană, în partea a doua (*Spuma asta-nveninată, astă plebe, ăst gunoi / Să ajung-a fi stăpână și pe țară și pe noi*). Lirismul vizionar, constructor de imagini ample, epopeice, din prima parte, își asumă aici un lirism pamfletar, care disqualifică și aolică anatema asupra obiectului.

Cele două aspecte ale eului, lirismul vizionar și cel protestatar, devin vocile principale din orchestrația operei eminesciene. Ele angajează o literatură de luptă, în care se întrec poetul și ziaristul. Tocmai lirismul, de care aminteam, alimentează și substanța invectivei, în imagini poetice de mare rafinament. (...) Dacă acceptăm că publicistica eminesciană este un mozaic de texte plurifuncționale pentru o literatură a evenimentului, nu întâmplătoare este dinamizarea prozei jurnalistice prin infuzia unui lirism care structurează toate formele, de la eseu, discurs polemic, la artă retorică, pamflet, artă scenică.

Polimorfia textului eminescian, sesizată aici și la nivelul satirei, face posibilă trecerea cronicii de eveniment, specifică jurnalisticii, într-o structură și formă de literatură. Alegorii, parabole, discursuri didactice, o sumă de figuri retorico-stilistice (ironia, antifraza, litota, oximoronul, dialogismul, mitologisme) construiesc un text de literatură, dincolo de efemeritatea obiectului satirizat, care l-a generat”. Cf. Cornel Munteanu, *Eminescu. Polimorfismul operei*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków, 2012, p. 102-103.

² Petre Din, *Mitul lui Horea în sensibilitatea colectivă a românilor ardeleni la 1785*, în „Revista Bistriței”, nr. XVII/2003, p. 171.

„1) un concept / o «imagine» (construcție imaginară) capabilă să evoce instinctiv emoții, viziuni ale oamenilor”³ și

2) o istorie (o povestire sau fabulă simbolică, conținând o schemă cu eficacitate permanentă⁴), care are un rol prescriptiv, explicativ, ordonator și mobilizator”⁵.

La o simplă privire asupra sistemului mai sus citat, regăsim toate elementele componente reproduse în persoana legendatului Horea și a întregii mitologii țesute în jurul lui și a faptelor sale, precum emoție instinctivă, viziune fabuloasă, narațiune eficientă și permanentă, explicativă, ordonatoare și mobilizatoare totodată, toate exprimate cumulativ mai târziu în producții lirice populare și apoi în literatura cultă ale românilor, ori în realități secvențiale ocazionate de situațiile de criză, când figura lui Horea era periodic readusă la lumină ca o amenințare exprimată împotriva abuzului și autoritarismului.

În legătură cu această ultimă ipostază, ne vom începe disertația cu semnalarea unui prim incident în care numele lui Horea a fost pronunțat public cu vădită tendință de intimidare, de inducere a unei stări de îngrijorare asupra simțămintelor individului sau grupului luat drept țintă a amenințării. Astfel, cu prilejul împlinirii vârstei de 50 de ani, periodicul „Revista Istorică” i-a închinat numărul omagial, din octombrie-decembrie 1921, părintelui revistei, Nicolae Iorga, număr în care mai muți dintre colaboratorii și simpatizanții ai periodicului au contribuit cu studii de specialitate, socotite de ei ca fiind ofrande așternute pe altarul cunoașterii istoriei naționale. Și fiindcă n-a fost posibilă publicarea tuturor acestor materiale, o parte dintre ele au fost doar semnalate și rezumate în rubrica „Cronică”. Printre ele s-a numărat și scurta biografie întocmită cărturarului Gheorghe Șincai de către preotul Ioan Modrigan, în care sunt enumerate toate nedreptățile pătimate de cunoscutul nostru cronicar sub mandatul episcopului unit al Blajului, Ioan Bob.

Ne atrage atenția însă pasajul în care sunt descrise împrejurările întemnițării lui Șincai la Aiud, pe 24 august 1794, sub acuzația că ar fi condus un complot împotriva stăpânului său ierarhic și totodată prim-stătător al eparhiei unite transilvănene, pedeapsă înăsprită ulterior după ce baronul Kemény Simon l-a înștiințat pe vice-comitele Gyütjő Sándor că Șincai ar fi amenințat că „va face mai mult ca Horea însuși”⁶. În realitate, în 19 august, când episcopul l-a destituit din funcția de director școlar, Șincai ar fi spus la nervi „ori pier eu, ori pier episcopul, care-și va pierde și vlădicia; eu nu voi pieri, fiindcă știu dreptul, deci va pieri episcopul... Să știți că eu sunt șeful conjurațiunii”, iar după câteva zile, retrogradat ca profesor de rând, le-ar fi explicat elevilor săi despre cum „omul are dreptul să ucidă în legitimă apărare”⁷.

³ Georges Sorel, *Reflexions sur la violence*, Paris, 1919, p. 32-33. Apud: Petre Din, *op. cit.*, p. 171.

⁴ Claude Levi-Strauss, *Antropologie structurală*, Editura Politică, București, 1978, p. 149-150. Apud: *Ibidem*.

⁵ Raoul Girardet, *Mituri și mitologii politice*, Institutul European, Iași, 1997, p. 4. Apud: *Ibidem*.

⁶ „Domnul Ion Modrigan arată cum a fost scos Șincai din directoratul școlilor, primit de el la 15 octombrie 1782. Era acuzat că are legături cu o femeie, că, ieșind din călugărie, se poartă „nemțește”, cu sabie, că vrea să omoare pe Vlădica și că a bătut pa niște dezertori. Cercetarea e din iulie 1794; se constată că, la scoaterea limbii latine (1791), el n’a introdus maghiara, după ordin, ci limba sa.

Șincai a fost închis la Aiud, ca șef de complot contra episcopului. Ba, Simon Kemeny îi atribuie a fi spus «că va face mai mult ca Horea însuși». El protestă: ține pe cei doi fii ai fratelui, care e dus la război în Franța; frații Andrei și Grigore-i cer liberarea. E achitat, după zece luni și două zile, în ce privește pedeapsa cu moarte (!), dar condamnat la cheltuieli; apelu-i e respins; în zadar își va cere el înapoi postul.

Atunci trece la Oradea-Mare, apoi la Viena; acolo stă, așteptând răspuns, până târziu în 1796. În novembre cerea măcar un loc de translator; nu i se dădu; era *siftenios*, bețiv și «imoral». Cf. *Cronică*, în „Revista Istorică”, nr. 10/12, din octombrie-decembrie 1921, p. 244-245.

⁷ Zenovie Pâclișanu, *Contribuții la biografia lui Gheorghe Șincai. Legăturile lui cu episcopul Bob*, în „Transilvania”, nr. 4, din aprilie 1922, p. 302-302.

În sprijinul celor semnalate, baronul Kemény Simon își mai argumenta denunțul exemplificând cu cazul preotului român din Apahida, care ar fi colportat printre mireni amenințarea lansată de Șincai, deși nu s-a putut stabili niciodată pe ce filieră aflate parohul despre „cumplita” primejdie ce viza populația maghiară. „Așa a început și revoluția lui Horea” – subliniază cu vădită exagerare baronul. Deși cuvintele corifeului ardelean au stârnit o panică nejustificată printre unguri, guvernul Transilvaniei s-a dovedit foarte ponderat în aprecieri și a stabilit că era vorba despre o deformare intenționată a stării de lucruri, întrucât informații nesperioase de acest fel au fost primite doar din comitatul Albei de Jos, chiar de unde era moșier delatorul, și că amenințările lui Șincai „au purces mai mult din caracterul său violent și nu dintr-o intențiune precisă de răzvrătire”⁸.

În ce privește vechimea scrierilor istorice referitoare la evenimentele de la 1784-1785, în numărul din 27 februarie 1938 al periodicului Episcopiei Ortodoxe a Aradului, „Biserica și Școala”, ne este semnalată pregătirea pentru tipar a unei lucrări inedite privitoare la istoria românilor. Era vorba despre publicarea a două manuscrise ce purtau paternitatea teologului unit Ioan Monorai⁹, documente care, pe la începutul veacului al XIX-lea, au ajuns în posesia profesorului arădean Alexandru Gavra, cel care începuse deja să tipărească la Pesta operele corifeilor „Școlii Ardelene”. Nereușind să-și ducă demersul la bun sfârșit, editorul Gavra a donat manuscrisele mai târziu bibliotecii Seminarului Teologic din Arad, unde au zăcut necercetate mai bine de un secol, fiind în cele din urmă descoperite de un pasionat profesor al liceului din Arad, Ion Găvănescu.

Destoinicul dascăl de liceu ne și prezintă, cu ocazia acestei semnalări, o scurtă biografie a autorului manuscriselor. Așadar, aflăm că Ioan Monorai a fost contemporan cu „cei trei luceferi ardeleni” și coleg cu viitorul episcop unit al Oradiei, Samuil Vulcan, pe când urma cursurile Seminarului Greco-Catolic din Lvov, studii pe care nu și le-a finalizat, din cauză că episcopul unit al Blajului, Ioan Bob, i-a retras bursa școlară, la fel cum procedase și cu alți studenți care îmbrățișaseră „spiritul iosefinist”. Vitregit de beneficiul unei pregătiri superioare și nedorit în administrația eparhială a Blajului, a profesat preoția în parohia Mănărade și apoi în cea a Cergăului. „A scris și dânsul o *Istorie a Românilor* și a adăugat și despre evenimente contemporane, grăind despre răscoala lui Horea în părțile ardeleni și de pe la Arad — pe unde trecuse și autorul pe aceea vreme — în calitate de martor ocular și cu mai multă simpatie pentru această mișcare, decât Gh. Șincai, care detesta revoluția, fiind el însuși nobil (nemeș)” – mai

⁸ *Ibidem*, p. 302.

⁹ „N. c. 1760, în Mănărade, jud. Alba, decedat la 9 aug. 1836, în Cergău Mare, jud. Alba. Nu se știe unde și-a făcut studiile medii. Călătorește prin Transilvania și Banat, ajutor de consilier în Sibiu (1785), învățător în Ocna Sibiului (1785-1786), în 1786 trimis la studii teologice în Lvov, unde stă până prin 1789, preot în Cergău Mare (1794- 1836).

A scris o lucrare istorică sub titlul: *Scurte cunoștințe a lucrurilor Dachiei și mai alea ale Ardealului și ale altor mișcări care în zilele ceste mai de curând să întâmplară în Europa. Culese și puse în rând prin un patriot român în anul 1820* (ms. rom., 315 p., în Biblioteca Episcopiei Arad), cu o variantă în limba latină: *Brevis Notitia Rerum Dacicarum aliorumque Motuum et Revolutionum quae recentibus temporibus Europam infestarum...* (ms. autograf, 298 p. în Biblioteca Filialei Cluj a Academiei, o altă variantă latină a făcut în 1822, azi în Biblioteca Episcopiei Arad).

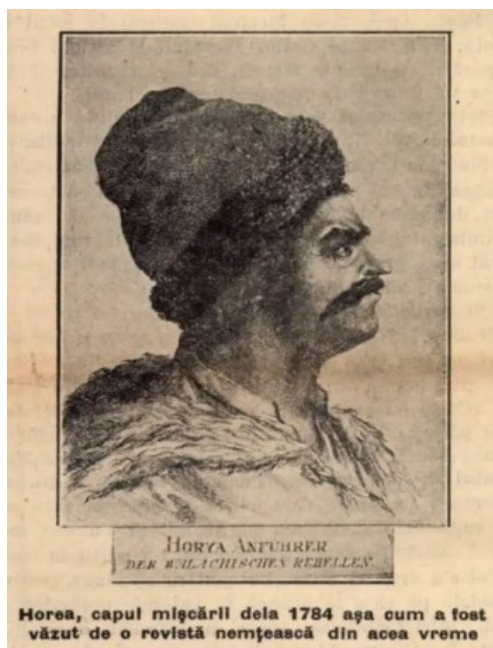
Lucrarea, cu 5 capitole, cuprinde istoria românilor de la origini până la 1817; pentru dovedirea romanității și continuității poporului român folosește izvoare latine, bizantine, maghiare, acte papale, ș.a. Cf. *Ioan Monorai, preot istoric*, în „Creștin Ortodox”, din 13 februarie 2009 (<https://www.crestinortodox.ro /dictionarul-teologilor-romani/ioan-monorai-84370.html>).

adaugă editorul¹⁰. Așadar, putem spune că pe la 1820 avem o primă evocare de factură literară despre Horea și faptele lui, autorul fiind contemporan cu eroul și martor la multe din cele petrecute cu ocazia răscoalei conduse de acesta.

Apoi, în numărul 4/6, din aprilie-iunie 1939, al periodicului „Revista Istorică”, profesorul Nicolae Iorga publică, printre altele, și o recenzie întocmită pe marginea cărții „Les femmes en Orient”, scrisă de româncă Dora d’Istria (prințesa Elene Ghica) în urma unei călătorii întreprinse de aceasta în Transilvania, tipărită de domnia sa în 1859 la Zürich. În fapt, lucrarea conține cinci scrisori expediate de scriitoarea noastră unor amici, două dintre acestea atrăgându-ne atenția prin informațiile furnizate despre românii ardeleni și despre modul cum se văd ei pe sine înseși în raportul cu cele două etnii hegemonice în principat.

Din conținutul primei epistole, scrise la Cluj, atenția istoricului îi este atrasă de pasajul în care scriitoarea subliniază neștirbita calitate a românilor transilvăneni în a-și conserva etnia și credința. „Orice român din Ardeal, care-și păstrează religia, rămâne român, cu toate tentativele ce se vor face pentru a-l face să-și uite originea” – sună constatarea Dorei d’Istria¹¹.

În a doua scrisoare, elaborată la Brașov, scriitoarea, probabil în urma unor discuții purtate cu intelectualitatea românească a locului, subliniază faptul că românii ardeleni se consideră „urmașii veteranilor lui Cesar, ai stăpânilor lumii” și că, raportându-se la originea și continuitatea locuirii lor pe aceste meleaguri, ei consideră că ungurii și sașii îi batjocoresc pe „vechii stăpâni ai brazdei”¹².

Scriitoarea participă în periplul ei și la săvârșirea unei liturghii românești într-o biserică din vecinătatea urbei, admiră frumusețea fetelor și femeilor românce, vorbește pe urmă despre felul cum se organizează horele și nunțile în părțile Hațegului, pomenește de întocmirea atentă și îngrijită a zestrei mireseilor. În cadrul acestui context nupțial și totodată marital, prințesa Dora d’Istria ia parte la o șezătoare, găzduită într-o locuință românească din Roșia Montană

¹⁰ Bibliografii: Editor I. Găvănescu, *Ioan Monorai, un istoric ardelean necunoscut*, Arad, 1938, în „Biserica și Școala”, nr. 9, din 27 februarie 1938, Arad, p. 80.

„Ioan Monorai recurge la evidențierea unor aspecte de ordin istoric, o prezentare evolutivă a evenimentelor până la manifestările istorice contemporane, insistând asupra perioadei răscoalei lui Horea, la care a fost martor ocular. Discursul său este conceput înspre o evidențiere explicativ formativă a începuturilor Neamului său, insistând asupra originii poporului român.

Această funcționalitate a discursului său, explicativă, înspre relevarea aspectelor istorice caracteristice diferitelor epoci de referință, este constantă în prima parte a lucrării, unde se conturează un prediscurs susținut și de cronologie chiar dacă acesta nu reprezintă pentru Ioan Monorai decât un mod de a susține sau nu o opinie.

În cadrul acestui prediscurs, Ioan Monorai insistă asupra unor aspecte concretistorice: definiția vechii Dacii, originea poporului român și continuitatea sa la nordul Dunării”. Cf. Larisa Matei, *Discurs istoric și sursologie la Ioan Monorai (1756-1836)*, în „Annales Universitatis Apulensis Series Historica”, 8/2004, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, p. 114.

¹¹ Nicolae Iorga, *Dora d’Istria și Românii*, în „Revista Istorică”, nr. 4/6, din aprilie-iunie 1939, p. 146.

¹² *Ibidem*.

(*Vereșpatak*), descrisă ca fiind împodobită cu „talere de argint și aur, cu pendule, cu gravuri din Viena, «picturi primitive înfățișând sfinți» și pe Horea, *al cărui cântec, cu biografia alături, se dă*, sau pe Pinteia Viteazul” –subliniază ea în epistolă¹³.

Pesemne că prințesa va fi vizitat vreo casă a unor români avuți, în care gazdele își etalau bunăstarea, dat fiind și profilul aurifer al îndeletnicirilor prestate de localnicii de la Roșia Montană¹⁴. Ne atrage însă atenția cultul lui Horea și ai altor eroi naționali ai românilor, precum Pinteia Viteazul, afișat alături de odoarele făurite din metale prețioase, ilustrat prin portretele litografiate ale acestor vrednici înaintași, realitate confirmată și de cărturarul Ioan Sălăgeanu la mai bine de un deceniu, în 1868. „Horia și Cloșca stau cu mândrie pe mai mulți pereți români, în reminiscență de martiri români ai libertății” – subliniază acesta¹⁵.

Din anul 1859 avem, așadar, o primă semnalare privitoare la cuvioșenia purtată eroului-martir Horea de către toți românii transilvăneni, ilustrată atât prin litografiile ce-l înfățișează, etalate printre icoanele creștine, cât și prin „cântarea lui Horea” doinită obișnuit prin satele Apusenilor:

imaginea 3/10

„Horia în costum românesc”, stampă de Adrian Dumitrache (după autor necunoscut)
Colecția „Stampe”, patrimoniul MMN

¹³ *Ibidem*, p. 147.

¹⁴ Fond: *Ghica Alexandru Dimitrie (1796-1862)*; Anii extremi: 1825-1885; 1904, 763 u.a., inventar nr. 1226, limbile: franceză și greacă: „Corespondența de familie provine de la Alexandrina Blaremborg, nepoată, Elena Blaremborg, Vladimir Blaremborg, cumnatul prințului, Pulcheria Blaremborg, sora prințului, Constantin Ghica, frate, prințesa Hélène Massalsky, născută Ghica (scriitoarea Dora D'Istria), Carol Ghica, nepot, I. A. Vaillant, baronul d'Allègre și reflectă situația politică a anilor 1848, 1856 și 1859 din țară și din alte state, printre care și Italia.

O parte dintre scrisori sunt primite de la Dimitrie Bolintineanu, Elena Ghica, Iordachi Ghica, vistier, Constantin Ghica, fratele prințului, Nicolae Goleșcu, Ștefan Goleșcu, prințesa Safta din Italia, Alexandrina Magheru, generalul Gheorghe Magheru, Ion Heliade Rădulescu și fac referire la situația politică din țară. În afara documentelor menționate se regăsesc în fond și un istoric al primei biserici luterane din București (1836), acte ce reflectă viața mondenă, bilanțul casei domnești pe anii 1853-1856, cheltuielile casei Alexandru Dimitrie Ghica, lista cu numele marilor proprietari, cu mențiunea poziției acestora față de Unirea Principatelor și un memoriu adresat Puterilor semnate ale Tratatului de la Paris, privind dorința românilor de a uni cele două Principate într-o singură țară”. Cf. Filofteia Rîzniș, Arhive personale și familiale. Repertoriu arhivistic, vol. I, Arhivele Naționale ale României, București, 2001, p. 83-84.

¹⁵ I. Selegeanu, *Estrasu matriculariu a lui Horia și Cloșca*, în „Federațiunea”, nr. 12, din 1868, Budapesta, p. 43. Apud: Gheorghe Bartoș, *Horea, Cloșca și Crișan în iconografia vremii*, în „Acta Musei Napocensis”, nr. 8/1971, p. 268.

(...)
*Foaie verde măieran,
Vine Horea și Crișan!
Horea vine de n' Abrud
Unde-i aurul cel mult,
Cu pistoale aurite
Și de gloanțe ticsuite
Și cu o lance lucioasă
De te iau fiori prin oasă!
Unde trage lancea lui,
Lasă urma focului,
Unde pușcă din pistoale,
Rămân curțile tot goale...
Cât o fost Horea împărat,
Grofii nu s-or desculțat.
Nici în pat nu s-or culcat,
Nici la masă n-au mâncat!
Când fu Horea căpitan
Și grofii purtau suman!
Iară cât fu Horea Crai,
Pe domnire era vai!¹⁶*

Apoi, în numărul 3 din martie 1944 al revistei sibiene „Transilvania”, pe atunci tânărul scriitor Eugen Hulea¹⁷ readucea în memoria cititorilor, cu ocazia împlinirii a 159 de ani de la

¹⁶ *Horia și Crișan*, în „Cântece bătrânești ale românilor. Cântece istorice”, Editura Litera, București-Chișinău, 2003, p. 42-43.

¹⁷ Eugen Hulea (18 septembrie 1899 - 22 iunie 1982), s-a născut la Galda de Jos, jud. Alba. Tatăl său, Aurel Hulea a făcut parte din sutele de studenți români care i-au susținut în anul 1894 pe fruntașii români judecați la Cluj în procesul politic al „Memorandiștilor”, iar bunicul său, Maxim Hulea, a fost tribun și secretar al prefectului pașoptist Axente Sever. Și-a început pregătirea școlară la Bărbănt (Alba), a continuat-o la Alba Iulia și în 1910 s-a înscris la Liceul Romano-Catolic de aici, pe care l-a părăsit din pricina discriminării la care a fost supus. Își continuă studiile la Blaj, dar în curând este mobilizat pe front, este trimis la școala de subofițeri din Szarvas (Ungaria) și apoi la cea de ofițeri din Cluj. În toamna anului 1918, pe când se afla în concediu militar de refacere, s-a înrolat în garda națională română din Bucium și apoi în Legiunea Română de Alba. În anii 1925-1926 își completează studiile la Paris, cu sprijinul universitarului clujean Alexandru Lapedatu, predă apoi ca profesor la Liceul Real din Brașov, la Liceul „Mihai Viteazul” din Alba Iulia și va fi numit inspector general al învățământului din județul Mureș, dar după Dictatul de la Viena se întoarce la Alba. Cf. Nicolae Josan, Ioan I. Șerban, *Profesorul Eugen Hulea (1899-1982)*, în „Apulum, nr. XXI/1983.

„Profesor de istorie la Liceul Mihai Viteazul din Alba-Iulia, unchiul Genu a fost, ca și alți Hulești de altfel, un iubitor de carte, un vânător pasionat și un «bon viveur». (...) În 2011, în timpul unei vizite în România, Mirela Theodorescu, cumnata mea, mi-a înmănat un caiet școlar în care, pe 162 de pagini scrise mărunt, unchiul meu și-a scris jurnalul de lagăr, aproape imediat după eliberarea lui (aprilie 1954).

Unchiul meu, după cum arată jurnalul său, nu a fost supus torturii psihice sau fizice raportate de mulți alți deținuți rămași în viață, ceea ce m-a făcut să cred că el ar putea reprezenta un alt grup semnificativ de deținuți, care au avut parte de un tratament non-violent. Dar, în ciuda acestui fel de tratament «blând» aplicat în 619 zile, unchiul meu, cum cred că au fost și alții scăpați netorturați, după eliberare a fost un om profund schimbat, un alt om, nu unchiul Genu al copilăriei și adolescenței mele”. Cf. *Cronica unei condamnări. Deva, Alba Iulia, Ghencea, Midia, Onești (1952-1954)*, Editura Vremea, 2019. Ediție îngrijită de Victor Gheție și Stela Gheție, *Cronica unei condamnări* reprezintă

martiriul celor doi eroi ai românilor ardeleni, Horea și Cloșca, două episoade legate de amprenta nemuritoare pe care au lăsat-o acești mucenici în mentalul colectiv al transilvănenilor peste ani, înspăimântătoare pentru unguri și izvorătoare de nădejde pentru români. În acest sens, Eugen Hulea face apel la o primă întâmplare amintită în scrierile sale de fruntașul pașoptist și părinte al presei românești din Transilvania, George Barițiu, petrecută la pragul anilor 1830-1831, când un zvon a pus în mișcare întreaga clasă avută maghiară și a determinat-o să se refugieze pentru o vreme la Cluj.

„Era a patra zi de Crăciunul gregorian din 1830 spre 1831. În dimineța acelei zile, voind să intru în sala studenților din anul al doilea de facultate filosofică din Cluj – povestește Barițiu – frații Prodan, dar frați ca doi brazi, ieșindu-mi înainte:

– *Stai pe loc, îmi ziseră, să intrăm dintr-o dată mai mulți români, că de nu, copilandrii ca tine aveți să fiți sfârâmați.*

– *Ce este?*

– *Iacă ce, conșcolarii noștri unguri s-au înfuriat, că iar s-a sculat Horia.*

După prelegeri, ieșind, vedem pe strade care și sănii încărcate cu oameni, cu cereale și obiecte de casă, venind ca niciodată și așezându-se pe unde puteau. Era fuga domnilor de pe la sate. Comunicațiunea cu poșta se afla în stare mizerabilă, în mai multe ținuturi mari lipsea cu totul. Tot ce transpira în public era din rapoartele venite la guvern de la prefecți prin cursori călăreți.

Din acea parte se află peste puțin că s-ar fi răsculat nu numai valahii din munți, ci acum și cei din regiunea câmpiei, că un protopop și câțiva popi rebeli au fost arestați, că vin trupe, în fine, că episcopul Vasile Moga de la Sibiu, iar din Blaj canonicul Dimitrie Caian, în calitate de vicar în locul de curând răposatului Ioan Bob, sunt condamnați sub pierderea capului ca să alerge în ținuturile dintre Turda și Sas-Reghin spre a pune în loc mintea românilor.

Această faimă a avut de urmare călcarea unui mare număr de locuințe preoțești și biserici române. Nu se poate crede ce daune enorme își cauzară domnii feudali prin acea fugă ticăloasă, nu numai Clujul, ci toate orașele... se umplură cu familii fugite¹⁸.

Iată cum un simplu zvon neîntemeiat, „scornit sau din răutate diabolică sau din frică de poltroni” – după cum îl caracterizează Barițiu – a reușit să readucă în cotidianul maghiarilor înfricoșătoarea mișcare de răsturnare a vechii și nedreptei orânduiri a societății transilvănene pornită de moșii lui Horea, Cloșca și Crișan, deși trecuseră aproape cinci decenii de la înăbușirea răscoalei și de la eliminarea fizică a celor trei capi ai revoltaților. Până la urmă lucrurile s-au liniștit, teribilele vești colportate pe căi neoficiale s-au dovedit ca făcând parte dintr-o diversiune, comandată nu se știe de cine și cu ce scop, iar preoțimea românească, întemnițată la Târgu Mureș, a fost pusă în libertate și trimisă să-și păstorească pe mai departe comunitățile parohiale, nu înainte ca eliberații să fie poftiți la un oaspăț de împăcare.

Cel de-al doilea eveniment s-a petrecut la mai bine de cinci decenii de la cel mai devreme descris, pe 28 februarie 1885, și l-a avut ca protagonist principal pe avocatul și viitorul „memorandist” Rubin Patiția¹⁹. Pe când se afla cu slujba avocățească la Abrud, acesta, fiindcă se

transcrierea integrală a caietului-manuscris redactat de Eugen Hulea după ieșirea din închisorile comuniste (în 1954). Victor Gheție (<https://www.dol.ro/carti/beletristica/memorii-jurnale/cronica-unei-condamnari-yvre00450.html>).

¹⁸ Eugen Hulea, *Parastas pentru Horia la Alba-Iulia în anul 1885, Faur 28. Din însemnările memorandistului Dr. Rubin Patiția*, în „Transilvania”, nr. 3, din martie 1944, Sibiu, p. 259-260.

¹⁹ Rubin Patiția (21 august 1841-13 iunie 1918). „S-a născut în familia preotului Ioan Patiția, din Câmpeni, «capitala» Țării Moților. Bunicul patern al lui Rubin Patiția a fost Ispas Patiția, originar din Câmpeni, proprietar de moară și

apropia momentul comemorării martiriului lui Horea, s-a alăturat localnicilor români care adunaseră bani pentru ridicarea unui monument în cinstea marelui erou al moșilor și pregătirea unei serbări aniversare, demersuri care au ajuns la urechile autorităților maghiare, care au instituit măsuri drastice de monitorizare a populației locului. Și de data aceasta, un zvon a fost acela care a condus la mobilizarea fără precedent a forțelor de ordine, și anume că serbarea avea să se desfășoare „în podeul de jos, la vile de la Maieri, pe promontoriu, în prezența a 2.000 de țărani aduși din multe sate, pentru a-i înfricoșa” pe unguri²⁰.

„S-a dat deci ordin magistratului urban de a veghea pașii inteligenței române și chiar din luna noiembrie 1884 a mea casă în toate nopțile era păzită de haiducii și vigiliile de noapte, care cercetau dacă nu ținem conventicule” – povestește Rubin Patiția. „Auzind de această supraveghere, am cercetat cauza și aflai cum că de la Ministerul de Interne i se dase știri magistratului că eu și cu alți consoți vom ridica un monument de marmură lui Horea și chiar inscripția se comunicase”²¹.

La fel ca și în primul caz descris aici, și de data aceasta puterea se lăsase anternată într-o diversiune, destul de costisitoare, deși nu ar fi fost foarte greu de analizat și demontat datorită ridicolului inserat în conținutul informațiilor culese de agenți. „Am presupus că ori e o denunțare oarbă, sau cineva a purtat de nas pe cei de la cârma țării, și mai vârtos credeam cea din urmă, căci era vorba de o piatră de marmură din Carara” – constată în acest sens Patiția²², subliniind totodată ridicolul informației prin raportarea ei la starea materială precară a țăranimii românești, departe de a suporta edificarea unui monument săpat în marmură de Carrara.

comerciant. Tatăl lui Rubin Patiția a fost Ioan Patiția (1807-1877), preot ortodox în Câmpeni, apoi protopop, iar mama sa s-a numit Sofia. Familia Patiția a avut în total șase copii, trei băieți și trei fete. Unul dintre frații lui Rubin, Beniamin (Veniamin) a fost ucis la vârsta de 12 ani, în timpul Revoluției de la 1848 din Transilvania (...). Școala primară a început-o în localitatea natală, Câmpeni. Pentru că dascălii din acest oraș erau foarte slab pregătiți din punct de vedere profesional, Rubin a fost mutat la școală din satul Neagra (azi Poiana Vadului), unde funcționa un dascăl cu o pregătire superioară, pe numele său Grigore Stănescu. După terminarea claselor primare, Rubin urmează școala normală din Sibiu, unde a fost elev la o școală germană timp de trei ani. Terminând școala normală, el intră elev de gimnaziu la liceul românesc din Beiuș, județul Bihor. Din cauza lipsei cărților românești și a greutății, ca urmare, de a învăța, R. Patiția se mută din nou la Sibiu, la un liceu luteran de limbă germană. Ultima clasă de liceu, totuși, o termină la liceul românesc din Beiuș. Diploma de bacalaureat o primește în anul 1862. În același an s-a înscris la Academia de Drept săsească, din Sibiu. În anul 1866 Rubin Patiția a absolvit această instituție de învățământ. După absolvirea Dreptului, Rubin Patiția primește postul de practicant la Tabla Regească de la Târgu Mureș. După terminarea stagiului, se va muta de la Târgu Mureș la Abrud, județul Alba, în anul 1867, aici fiind ales notar, iar mai apoi asesor la sedria orfanală. În perioada cât a stat la Abrud a scris cartea «Munții noștri. Țara Țopilor», o istorie a Țării Moșilor, începând din timpuri mai vechi și terminându-se cu episodul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan. În anul 1872 R. Patiția este ales senator în magistratul din Alba Iulia, funcție pe care o va ocupa până în anul 1878 (...). Între anii 1881-1893 a fost un participant activ la viața politică românească din județul Alba, fiind recunoscut ca un luptător îndârjit pentru cauza românilor din Imperiul Austro-Ungar. Ca urmare a implicării sale în lupta pentru recunoașterea drepturilor românilor, a fost ales membru al comitetului central al Partidului Național Român din Transilvania. Ca membru în acest for, a mers la Viena cu delegația Memorandului, pentru a prezenta împăratului Franz Ioseph revendicările românilor din Ardeal.

În procesul memorandiștilor, ținut la Cluj între 7-25 mai 1894, a făcut parte din lotul fruntașilor români acuzați și condamnați la închisoare. A primit o condamnare de doi ani și jumătate. A fost închis în închisoarea de la Vác, în ziua de 19 iulie 1894. A fost eliberat din închisoare la 16 septembrie 1895, după ce executase ceva mai mult de un an de închisoare, de restul pedepsei fiind grațiat. Cf. Nicolae Josan, *Memorialistul moș Rubin Patiția (1841-1918)*, Editura ALTIP, Alba Iulia, 2002. Apud *Enciclopedia României* (https://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Rubin_Pati%C5%A3ia).

²⁰ Eugen Hulea, *op. cit.*, p. 261.

²¹ *Ibidem*.

²² *Ibidem*.

Dincolo de acest nou episod de anxietate trăit de populația maghiară transilvăneană de pe urma unei proiectate activități cultural-istorice românești, ori poate indus voit și cu scop precis de cabinetul de la Budapesta, rămâne de lăudat soluția prin care intelectualitatea română a locului a reușit să preîntâmpine măsurile represive pregonizate de putere și să-și comemoreze totuși eroul, deși nu la nivelul planificat, printr-un simplu și firesc parastas desfășurat în biserica ortodoxă din oraș, prin parohul Alexandru Tordoșan.

Mai mult, în preseara săvârșirii slujbei parastasului, Ruben Patiția, însoțit de stagiarul său Demetriu Câmpean, s-a deplasat la cafeneaua hotelului „Hungaria” pentru a gusta un ceai (*thea*), știind că acolo îi va întâlni pe ofițerii trimiși din capitală pentru a coordona eventuala intervenție armată de a doua zi. Într-adevăr, înaintea cafenelei se aflau 30 de jandarmi, iar căpitanul detașamentului, Jenei István, se afla în interior în compania mai multor agenți (*spitzli*), care petreceau în compania muzicii tarafului țigănesc. Cunosându-l, șeful lăutarilor, „Coca”, l-a întrebat pe Patiția dacă n-ar avea vreo preferință muzicală românească, la care acesta l-a întrebat dacă știe „*cântarea lui Horea*”, muzicantul i-a răspuns afirmativ, însă de cântat i-a cântat „*doina lui Buteanu*”, apoi, corectat fiind, i-a cântat „*Deșteaptă-te Române*”. În sfârșit, după ce Patiția i-a îngânat la ureche linia muzicală a melodiei cerute, taraful a reproduș și „*cântarea lui Horea*”.

La urmă, încântat de melodicitatea cântărilor românești, căpitanul jandarmilor l-a chestionat pe avocatul nostru în legătură cu natura pieselor reproduse de țigani, în special a ultimei cântate, iar acesta i-a răspuns că sunt „hore de felul celor naționale românești (*a féle oláhországi horé*), fără ca ofițerul să facă legătură între similitudinea și consonanța cuvântului horă cu numele eroului ce avea să fie comemorat a doua zi. La fel de străin de ceea ce se întâmplă sub ochii săi s-a dovedit și a doua zi căpitanul jandarmilor, barierele etnice, culturale și confesionale făcându-l să ignore procesiunea religioasă a parastasului săvârșit de dimineață de ortodocșii români abrudenți în amintirea mucenicului lor.

„Slujba s-a finit cu rugăciunea pentru martirii naționali, fără nici un obstacol la care gândeam că ni-l va face poliția, pe care însă alte gânduri o păștea, pentru că trimisese haiduci și jandarmi în pădurea orașului la podeiul de sus, ca să oprească acea adunare care era în fantezia lor” – relatează Patiția mai departe. „Ieșind din curtea bisericii în stradă, m-a întâmpinat un haiduc orășenesc cu numele Vingărzan, care mi-a spus că este trimis de căpitanul orașului ca să vadă ce se întâmplă la biserică și care mi-a spus că căpitanul Jenei István îl așteaptă la hotelul național. Mi-am îndreptat pașii într-acolo și l-am întâlnit. La întrebarea lui, că de unde vin, i-am spus că de la biserică, unde s-a serbat un parastas. Cuvântul acesta îi era neînțeles și i-am explicat ce este parastasul în ritul bisericii orientale și i-am spus că și sora lui, măritată după negustorul român N. Görög (*Grecu*), încă dă parastas. Apoi m-a întrebat, că unde ținem adunarea pentru amintirea lui Horea? I-am răspuns că nu se mai ține nici o adunare, că românii se roagă pentru cei morți lui Dumnezeu și aceea acum s-a făcut. Deci, mai bine ar fi să-și recheme din pădure haiducii și jandarmii, că numai în zadar s-au ostenit aceia pe acolo...”²³.

Căpitanul l-a rugat apoi pe Patiția să-l ajute cu redactarea raportului ce trebuia să-l expedieze superiorilor săi la Budapesta, pentru că, după cum nici el n-a înțeles nimic din cele întâmplate în cursul zilei, la fel nu vor înțelege nici șefii săi, care se așteptau la demonstrații de forță din partea românilor, nu la un ritual pașnic și inofensiv ca acela al parastasului tocmai săvârșit, necunoscut în lumea catolică și în cea calvină.

Mitul lui Horea s-a perpetuat și în veacul următor și a trezit aceleași sentimente ca în vechime în sufletele românilor și maghiarilor trăitori în Transilvania, antagonice în esența lor, de unde și reacția exagerată a autorităților centrale și locale ale vremii. Astfel, în articolul de fond, găzduit de numărul din 19 iunie/2 iulie 1904 al săptămânalului „Libertatea” din Orăștie, redacția și-a propus să analizeze insistența cu care ministrul maghiar al Internelor, Hieronymi Károly, încerca să-l determine pe premierul Tisza István să le interzică românilor transilvăneni folosirea adjectivului „național” în compunerea numelui partidului, asociațiilor, fundațiilor, cluburilor și a altor forme de manifestare și afirmare politică sau culturală a identității lor etnice, în oglindă cu îndărătnicia cu care frunțașii români se opuneau oricărei opreliști dictate în acest sens de la Budapesta.

Atât ungurii, cât și românii își motivau deopotrivă îndârjirea invocând principii de dreptate și moralitate, primii hiperbolizându-și poziția de națiune „civilizatoare” și hegemonică în părțile răsăritene ale imperiului dualist, în timp ce românii le opuneau originea lor latină, primatul și vechimea locuirii lor pe pământul Transilvaniei. Chiar dacă de-a lungul veacurilor, românii nu reușiseră să-și obțină statutul de națiune politică egal îndreptățită în stat, alături de maghiari, secui și sași, deși au încercat prin toate mijloace pașnice ori mai puțin pașnice, pe măsura ieșirii din „pasivitate” a Partidului Național Român, lupta pentru emanciparea națională se va muta în tribunele parlamentului de la Budapesta.

Aici intervine critica redacției gazetei „Libertatea” la adresa ambiției frunțașilor români de a se crampona în apărarea și păstrarea adjectivul „național” în folosul etniei lor, negat pe mai departe de politicienii unguri, și de a se abate astfel de la problemele reale cu care se confruntă românitatea ardeleană în combaterea și contracarea măsurilor de deznaționalizare dictate împotriva ei de toate guvernele maghiare de la 1867 încoace. „Într-adevăr, toată cinstea și toată adorațiunea noastră pentru nobilele suflete a celor ce țin la principii, la morală, la dreptate, chiar și în imorala politică – apreciază redacția – dar în cazul de față, ni se pare un hiperzel nemaisuportabil și de nemaiscuzat persistarea în această ținută, căci ne facem de răs și aducem cea mai mare pagubă cauzei poporului nostru!”

Cazul cel mai recent era cel livrat de nou constituitul „club național român” al intelectualității noastre din comitatul Bistriței, care a inflammat și radicalizat încă odată protipendada maghiară, mai ales după ce respectivul club și-a declarat în statut supunerea față de cauza Partidului Național Român. În opinia redacției, este de neiertat a-și irosi intelectualitatea română eforturile pe chestiuni de „principiu” și a neglija pe această cale adevărata luptă pentru emanciparea națională a etniei lor, mai ales că partea maghiară a răspuns de fiecare dată cu măsuri samavolnice, disproportionale față de așa-zisul pericol reprezentat de amintita denominație, cum s-a întâmplat și de astă dată, când ministrul Hieronymi a strigat în plenul dezbaterilor parlamentare „Megállj!” (Stop!) și a obținut interzicerea proaspătului înființat „club național român” din Bistrița. Într-un atare context, nu este mai puțin legitimată nici publicarea

Reclamă pentru comerțul cu obiecte bisericești și „chipuri istorice românești” (1907)

în periodicul „Libertatea” a unei doine de inspirație populară, rearanjată în tiparele poetice de publicistul V.E. Moldovan, care nu numai că evocă figura eroului Horea, a acțiunii sale revendicative și a tragicului său sfârșit pe roată, dar le și dă de gândit mai marilor vremii că „roata se învâрте”, cum bine spune un proverb românesc.

Roata din Bălgrad

*De jale-i poveste – S-o dus la împăratu,
C'asa i-o fost gându și-așa i-o spus satu.
Și-o zis el acolo, mai mul pe-apucate:
La mulți ani cu pace, Slăvite'mpărate!
Aduc un ponoslu, Măriilor Sale!
Voiu spune tot rău, că rău îi mare...
De n'oi spune bine, mă rog de iertare!
La noi, în Ardeal, sunt multe păcate,
Sunt multe hoții și – puține bucate.
Romănu-i iobaj și iobaju îi câne,
Cu multe nevoi și cu drepturi puține.
Muncim noi, – nu-i vorbă – muncim ca și vita,
C'asa ne-o fost nouă bagseamă ursita.
Răbdăm noi ca bou... și nu ne-am fi plâns,
Dar focu din vatră de mult ni s'a stins,
Iar pruncii, pe drumuri, de foame ne pier,
Și plângem, dar ochii ne'ngheață de ger!
Și-atuncia vin domnii... Și ce le dă'n gând?...
Așa, ca din glumă – ne pușcă răsând...
Io nu știu!... doar legea-i așa, ori soarta,
Că nouă blăstăm ni-i și traiu și moartea!...
Și-o vinit Horea acasă și-o spus la tot satu
Ce vorbe-o grăit către el Împăratu.
O spus, și de-odată pornitu-s-o focu...
Pe urma lui scrum și cenuș-o fost locu!
Pornitu-s-o groaza, de patimi aprinsă,
De ură străveche, de foame învinsă.
O mare, scurmată de mii de furtuni!...
Și-abia ce trecură vreo câteva luni,
La Bălgrad de-odată trezitu-s-o gloata,
În fața lor domnii... și Horea... și roata...
Că ce-o mai fost? Nu știu! – atâta știu și eu
Că roata – tot roată-i! Se'nvâрте mereu!...²⁴*

Rezultatul acestui act de curaj s-a materializat într-un proces de presă intentat de administrația maghiară împotriva redactorului-șef al publicației, Iuliu V. Ioanoviciu, pentru că autorul poeziei fugise în România cu un an mai devreme, din pricina unui proces similar deschis

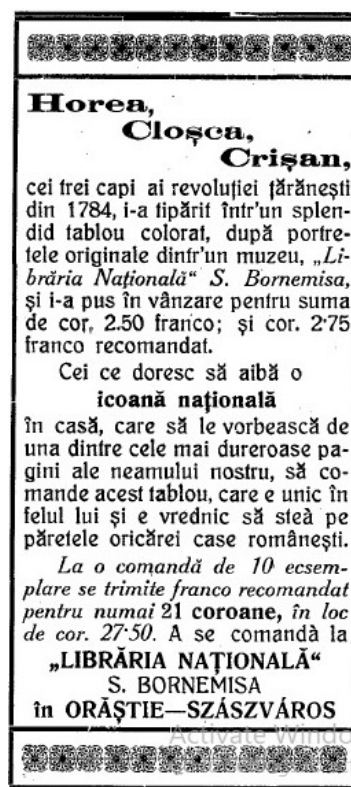
²⁴ Valer E. Moldovan, *Roata din Bălgrad*, în „Libertatea”, nr. 19, din 19 iunie/2 iulie 1904, Orăștie, p. 1.

împotriva sa de aceeași administrație²⁵. Așadar, pe 16 februarie 1905, Curtea cu Jurați din Cluj l-a găsit vinovat de „agitație” pe redactor și l-a osândit la un an „temniță de stat”, iar gazeta la plata unei amenzi de 1.000 de coroane și suportarea cheltuielilor de judecată. Sentința s-a bazat pe rechizitoriul întocmit de procurorul Szöllösy Jenő, transferat de la Deva, care „în pledoarul său face istoricul (?) revoluțiunii lui Horea, pe care-l prezintă ca pe un căpitan de bandiți și înșelător, iar răscoala sa ca cea mai neagră pagină din istoria țării ungurești!... Susține că poezia incriminată a falsificat istoria și e potrivită să agite în contra națiunii, că acuzatul e numai un «Strohmae»²⁶, iar pentru aceea cere o pedeapsă cât mai aspră, apelând la «patriotismul» juraților”²⁷.

Era de așteptat ca juriul să încuviințeze în totul conținutul rechizitoriului, ceea ce s-a și întâmplat, câtă vreme corpul juraților a fost alcătuit eminent din unguri, la fel ca și completul de judecată (președinte Dr. Jeleki Dániel, judecători Kocsi Ándor și Elek István), așa încât, la întrebarea adresată de procuror juriului dacă „e vinovat Iuliu V. Ioanovici pentru delict de agitație comis prin publicarea poeziei «Roata de la Bălgrad», publicată în numărul 25 al «Libertății», din 2/19 iulie 1904, mai mult decât 7 inși au răspuns că «da»” – relatează gazeta²⁸.

În apărarea sa, rostită în limba română, redactorul-șef și-a susținut nevinovăția acuzând că tocmai justiția ar fi cea care agită spiritele în țară „prin procese politice, chiar față de poezii nevinovate, cum este cum este asta, apoi agită pe nemaghiari, administrația și guvernul, când ne pune oficianți și judecători care nu înțeleg limba și necazurile noastre și care fac pe mulți, prin prigonirile lor, să-și ia lumea-n cap și bățul pribegiei” – făcând aluzie la recenta fugă a publicistului Valer E. Moldovan în România. „Am citit poezia și am răscitit-o și, negăsind agitație într-însa, am publicat-o și primesc răspunderea pentru ea. Puteți să ne trimiteți, domnilor, în Siberia, dar așa să vă ajute Dumnezeu, juraților, cum veți judeca!” – a încheiat Ioanovici²⁹.

Figura și faima mucenicului Horea aveau să fie reiterate de presa maghiară în primele luni ale anului 1914, tot într-un context sumbru și tot în folosul propagandei antiromânești gestionate de cabinetul de la Budapesta. Prilejul i-a fost oferit actul terorist consumat la Debrețin. În fapt, pe 23 februarie 1914 capul de afiș al ziarelor din Ungaria și Transilvania era deținut de știrea atentatului cu bombă de la Debrețin, ținta acestuia fiind reședința episcopului greco-catolic de

Reclamă pentru comerțul cu icoane cu „cei trei capi ai revoluției țărănești din 1784”

²⁵ „Curia a aprobat sentința Tribunalului din Cluj, prin care publicistul V.E. Moldovan a fost osândit la 3 luni temniță de stat și 300 coroane pedeapsă în bani pentru articolul «Mene Thekel Phares», apărut în «Tribuna» din Sibiu. Domnul V.E. Moldovan petrece de prezent în București, ca colaborator la ziarul «Vremea». Cf. *Proces de presă terminat*, în „Bunul Econom”, nr. 9, din 13 martie 1904, Orăștie, p. 9.

²⁶ *Strome* – zvonist, colportor, propagandist – n.n., A.T.

²⁷ *Procesul nostru, III. O nouă osândă grea dată „Libertății”*. *Procesul pentru poezia „Roata de la Bălgrad”*, în „Libertatea”, nr. 8, din 5/18 februarie 1905, p. 1.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*.

Hajdudorog, Miklossy István. Primul bilanț al dezastrului indica cinci morți și nouă persoane grav rănite³⁰.

După nici trei zile, departe ca serviciile polițienești să fi încheiat ancheta, presa maghiară a și găsit vinovații, nimeni alții decât românii din imperiu. „Sunt dovezi cât de îndepărtate pentru aceasta?” – sună întrebarea firească din partea celor acuzați – „Nu sunt, dar ce ne mai trebuie dovezi, căci doar numai Românii sunt capabili de așa ceva!” – venea răspunsul întregii prese otrăvite de ură, încercând să lege atentatul de nemulțumirea românilor uniți, mai ales ale sătmărenilor, ale căror parohii au fost smulse abuziv de la vechea lor dieceză și arondate Episcopiei Greco-Catolice de la Hajdudorog, înființate arbitrar în anul 1912 cu scopul declarat de a servi credincioșilor ruteni din nord-estul regatului maghiar, în realitate însă cu rostul tănuit de a sprijini politicile de deznaționalizare aplicate de guvernele maghiare împotriva rutenilor și românilor uniți din această parte a țării³¹. Investigațiile criminaliștilor au scos la iveală faptul că bomba a fost ascunsă într-un pachet expediat pe adresa episcopiei de către credincioasa Kovács Anna, de baștină din Carei dar colonizată în satul bucovinean Hadikafalva³² de lângă Cernăuți. Femeia îi mai trimisese episcopului o scrisoare, cu câteva zile mai devreme, și îi dăruise cu această ocazie o sută de coroane pentru pomenirea morților ei, cu promisiunea că-i va trimite în curând un candelabru, o blană de leopard și diferite efecte bisericești într-un colet. Serviciile secrete au dat de un fir care le conduceau către autorul din umbră al atentatului, contele Lev Bobrinski, un susținător fervent al politicii neo-slavismului, ca răzbunare pentru procesul deschis de autoritățile maghiare împotriva unui grup de ruteni care se răzvrătiseră³³. Apoi detectivii au identificat-o pe Ecaterina Bugarsky, o sârboaică originară din Timișoara, dar care se stabilise la Kiev, de unde a călătorit la Debrețin pentru a constata cu propriii ochi reușita atentatului și a-l proba cu fotografii. Se bănuia că spioana s-ar fi aflat în legături cu alți doi agenți ruși, unul venit pe teritoriul Ungariei de la Lemberg (Liov), din Galiția, și altul din Moldova³⁴.

În ciuda progreselor făcute de organele polițienești pentru elucidarea cazului și descoperirea adevăraților autori ai atentatului, pe 27 februarie 1914, cotidianul clujean „Ujság” scria, sub titlul «*Bande de comitagii în Ungaria. Comitagii balcanici au intrat în inima Ungariei*»: „Azi a fost aruncat în aer palatul episcopiei maghiare, mâine vor fi aruncate în aer și vor fi incendiate casele ungurești din Ardeal... Asasinii sunt nu numai acei cari au asasinat în Debrețin, ci și aceia care sărbătoresc ca pe eroi pe toți acei Horea și Cloșca, cari jupuiesc pielea maghiarilor...

Nouă bucurie vestim fra-
ților noștri Români:
**Icoana cu chipurile
lui**
**HORIA,
CLOȘCA,
CRIȘAN**
a fost scoasă de sub tipar!
E o icoană națională, lucrată
cu multă grijă, în colorii, și
să aflu de vânzare la
„**Librăria Națională**”
S. Bornemisa
din Orăștie (Szávros).
Icoana capitelor revoluției dela
1784, e făcută după chipurile
care s-au aflu în Muzeul-Bruckenthal
din Sibiu; chipuri de pe
vremea lui Horea, făcute de un
pictor de atunci la cererea gu-
vernatorului Ardealului, ca să
rămână chipul răscălătorilor țá-
rani. De pe acele tablouri din
Muzeu s-a luat fotografia, iar
după fotografia a făcut Librăria
icoana asta. Așadar e chipul cit
să poată de credincios a eroului
Horia și a soților sei.
Să poată căpăta pentru suma
de 2 cor. 50 fl. franco, — iar
franco-recomandat (când e as-
gur, că nu se pierde pe poștă),
pentru cor. 275.
— Cei care comandă la un
loc 10 bucati, le capătă în loc
de 2750, cu numai 21 cor.!
Cereți toți această icoană fru-
moasă, care e o podoabă vred-
nică a casei fiecărui Român.
Prețul să-l trimiteți înainte,
căci cu ramburs nu se tri-
mite icoana!
*
Pentru America prețul e
următorul: 60 cenți o icoană in-
guratică, franco recomandat!

Reclamă pentru comerțul cu
„icoane cu chipurile lui
Horea, Cloșca, Crișan” (1913)

³⁰ Palatul episcopului de Hajdudorogh aruncat în aer, în „Unirea”, nr. 18, din 24 februarie 1914, Blaj, p. 2.

³¹ Atentatul de la Dobrițin, în „Unirea”, nr. 19, din 26 februarie 1914, Blaj, p. 18.

³² Dornești (în ungurește Hadikafalva, în germană Kriegsdsdorf, adică Războieni) comună în județul Suceava, alcătuită din localitățile Dornești și Iaz – n.n. A.Ț.

³³ Cum s-a petrecut atentatul, în „Unirea”, nr. 19, din 26 februarie 1914, Blaj, p. 19.

³⁴ Pe urmele făptuitorilor, în *Ibidem*, p. 5.

Ce se va întâmpla în Ardeal în cazul când tribunii poporului vor da de știre valahilor de la munte, care trăiesc viață de vite, că: «*Vedeți, prima dinamită a explodat deja în Dobrițin; s'a început deja măcelărirea maghiarilor, pentru ca tot pământul să ne rămână nouă*»³⁵.

La începutul lunii martie 1914 însă principalii autori ai asasinatului erau deja cunoscuți și numai indiscreția poliției și lăudăroșenia presei maghiare au făcut ca ei să nu fie prinși. Era vorba despre basarabeanul Ilie Cătărău (Katarov), fost ofițer în armata rusă și acum student la Litere în București³⁶, și Timofei Kiriloff, manechin al sculptorului bucureștean Frederic Storck, matelot fugit în România în urma rebeliunii de pe crucișătorul Potemkin³⁷.

Poliția română a cercetat și ea cazul și a constatat că pe la începutul lunii februarie prințul Vasili Dolgorukov, consilier al țarului Nicolae al II-lea, a petrecut mai multe zile la București în compania secretarului consulatului Rusiei, iar după întoarcerea acestuia la Sankt Petersburg, Cătărău a fost chemat de mai multe ori la consulat, lucru care ar fi trădat implicare Rusiei în atentatul de la Debrețin³⁸. După spusele prefectului din Ploiești, cei doi bănuți au fost văzuți într-un automobil în oraș, unde au staționat pentru scurt timp, după care s-au făcut nevăzuți, existând bănuiala că au trecut granița în Transilvania. Alte surse afirmă că unul dintre urmăriti, pesemne Cătărău, s-ar fi înecat în Dunăre, la Brăila, pe când încerca să traverseze fluviul pe un sloi de gheață pentru a-și pierde urma în Basarabia natală³⁹.

Ca de obicei, la aflarea veștii că cei doi fugari au scăpat, ziarele maghiare n-au conținut cu insultele și injuriile la adresa românilor ardeleni, îndemnând fâțiș la ură și răzbunare populația maghiară conlocuitoare cu aceștia. Gazeta „A Nap” învinuia de complicitate „Liga pentru Unitate Culturală a Tuturor Românilor” și personal pe profesorul Nicolae Iorga, apoi pe membrii Comitetului executiv al Partidului Național Român, reproșându-i premierului Tisza István că mai continuă dialogul cu aceștia.

Ba mai mult, cotidianul budapestan „Pesti Hirlap” îi solicita premierului să accelereze procesul de deznaționalizare a conaționalilor de altă etnie și în special a românilor ardeleni, să nu aibă pardon în folosirea oricăror metode, opunându-i prim-ministrului spectrul sumbru al pieirii națiunii maghiare sub amenințarea unora de teapa lui Horea, Cloșca sau Iancu. „Noi (adecă Maghiarii) credem că e datorința statului să maghiarizeze și guvernele trebuie să facă tot posibilul pentru asimilarea naționalităților; deci condamnăm programul contelui Tisza, care are de scop

Reclamă pentru comerțul cu „busturile următorilor bărbați mari ai neamului nostru” (1914)

³⁵ *Presa maghiară*, în „Românul”, nr. 36, din 27 februarie 1914, Arad, p. 6.

³⁶ *Cine este Cătărău?*, în „Românul”, nr. 41, din 5 martie 1914, Arad, p. 4.

³⁷ Kiriloff, în „Românul”, în *Ibidem*, p. 4.

³⁸ *Mâna Rusiei*, în *Ibidem*, p. 5.

³⁹ *Cătărău înecat?*, în *Ibidem*, p. 5.

valahizarea statului. Noi vrem ca pământul acesta să fie numai al Ungurilor, care l-au ocupat cu arma înainte cu 1.000 de ani și l-au stropit cu sângele lor. Cui nu-i place supremația maghiară, limba statului, poftescă să plece: Valahii în Valahia, Sârbii în Sârbia etc. – recomanda gazeta – Noi Maghiarii avem drept la politica de maghiarizare agresivă, deoarece așa se face și în celelalte țări. Așa face și România cu Ciangăii.

Dar se poate, în urma urmelor, să maghiarizăm și cu buna: prin școală. Guvernul trebuie să decidă ca în părțile locuite de naționalități să se trimită funcționari, învățători etc. curat maghiari, iar pe intelectualii naționalităților să-i mute în pusta maghiară. Trebuie desființat partidul național, instituțiile și școlile românești, care sunt reduse la cotețe de porci. Dacă statul nu va proceda astfel, atunci va pieri maghiarimea și încă de moartea cea mai scârboasă: nimicită de limba și cultura lui Horea, Cloșca, lancu – ceea ce însemnează că se înecă într-o mocirlă...⁴⁰.

După asasinarea arhiducelui Franz Ferdinand, pe 28 iunie 1914, ostilitățile din Austro-Ungaria și Serbia au intrat într-un vârtej al acuzelor reciproce și al amenințărilor care n-au mai lăsat loc niciunei șanse de dezamorsare pe cale pașnică a tensiunilor. Presa italiană dădea știrea că ministrul de Externe al imperiului dualist era pe punctul de a înmâna guvernului de la Belgrad declarația de război dar ar fi fost oprit în ultima clipă de intervenția împăratului german care ar fi prevăzut pericolul globalizării conflictului. „Începerea unui război între Austro-Ungaria și Serbia ar însemna o neapărată intervenție a Rusiei, și poate și a României. Dar intrarea în acțiune a Rusiei ar chema fatal mobilizarea Germaniei. Franța, obligată de alianța ei cu Rusia, și-ar îndrepta imediat armatele spre Rin. Iată prin urmare războiul general”⁴¹ – susțineau jurnaliștii de la „Messagero” că ar fi fost replicat kaizerului.

În decembrie 1914 administrația centrală de la Budapesta se arăta îngrijorată de perspectivă intrării României în război alături de puterile Antantei și își făcea griji în legătură cu atitudinea pe care românii ardeleni o vor adopta într-o asemenea eventualitate. În acest sens, președinția Consiliului de Miniștri a trimis comisarilor guvernamentali din Transilvania o telegramă prin care le solicita să culeagă informații privitoare la starea de spirit a populației românești. „Solicite răspuns cifrat: 1. În cazul unei invazii românești, putem conta pe fidelitatea populației? 2. Se poate presupune că deja, în prezent, există vreo organizație în scopul unei eventuale răscoale și, dacă în cazul unei invazii românești, va izbucni răscoala? 3. În sânul populației sunt asemenea fenomene care duc la concluzia de neloialitate? 4. Se speră în făurirea unei Românii Mari? 5. În mod deosebit, pătura intelectuală a populației este neloială și cine? 6. În pofida mobilizării ireproșabile a jandarmilor și rezerviștilor, starea de spirit din țară este potrivnică monarhiei?” – erau întrebările la care autoritățile locale trebuiau să le găsească răspuns⁴². Într-adevăr, pe 27 august 1916 România intra în război împotriva Puterilor Centrale, odată cu declarația remisă ministrului austriac de Externe de consulul român la Viena la ora nouă seara⁴³. Nu vom zăbovi însă asupra desfășurării războiului și a suferințelor pe care le-a adus

⁴⁰ *Apărarea maghiarimei*, în „Pesti Hirlap”, din 12 martie 1914. Apud: „Românul”, nr. 47, din 27 februarie/12 martie 1914, p. 3.

⁴¹ *Demersul monarhiei la Belgrad, amânat*, în „Românul”, nr. 141, din 12 iulie 1914, Arad, p. 6.

⁴² Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC) București, fond *Microfilme Ungaria*, rola 74, cadrele 743-745. Magyar Országos levéltár, *Magyar Király Miniszterelnökség*, 98/1915 res., f. 21-23. Apud: *** 1918. *Bihorul în Epopeea Unirii. Documente*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Bihor, Oradea, 1978, p. 85.

⁴³ *România a declarat războiul Austro-Ungariei, Germania a declarat războiul României*, în „Unirea”, nr. 88, din 4 septembrie 1916, Blaj, p. 1.

românilor, ci ne vom opri la momentul începerii procesului de transpunere în viață a idealului secular de unire a românilor sub o singură coroană.

Întregul imperiu dualist a fost cuprins de convulsii în cursul lunii octombrie 1918. Pe tot cuprinsul său se auzeau tot mai des și tot mai vocal revendicări de natură națională și socială. În acest vortex general, care anunța prăbușirea lumii vechi și nașterea alteia noi, fruntașii românilor ardeleni se pun și ei în mișcare și la începutul lunii octombrie hotărăsc convocarea urgentă a Comitetului executiv al Partidului Național Român. Într-o scrisoare, datată pe 6 octombrie 1918, președintele partidului, dr. Teodor Mihaly, se consulta cu fostul președinte, Gheorghe Pop de Băsești, și îi făcea propunerea ca această întrunire să se desfășoare la Oradea cel târziu pe data de 12 ale lunii⁴⁴. Alarmată, administrația locală a solicitat Comandamentului jandarmeriei din Debrețin să suplimenteze posturile de jandarmi în regiunile mărginașe ale comitatului Bihor, mai precis în trecătorile săpate de Crișul Repede și de Crișul Negru în Apuseni, care asigurau accesul dinspre Transilvania interioară, și pe linia de demarcație dintre zonele locuite de românii și maghiarii bihoreni⁴⁵, iar pe viitor, dacă ar era posibil, mai recomanda împânzirea cu alte noi posturi jandarmerești a plaselor locuite majoritar de români⁴⁶. Cu toate măsurile luate de autorități, fruntașii români s-au reunit la Oradea și au ținut o ședință secretă în casa avocatului Aurel Lazăr. După spusele gazetei locale „Nagyvárad Napló”, „au fost prezenți dr. Teodor Mihali, dr. Alexandru Vaida, dr. Ștefan C. Pop, Vasile Goldiș, dr. Ioan Suciu, dr. Gheorghe Popovici, Gheorghe Crișan, Nicolae Ivan, dr. Ioan Ciordaș, dr. Nicolae Comșa, Ioan Nedelcu, Gheorghe Dobrin, Petru Cornean” și aceștia ar fi purtat discuții în legătură cu poziția pe care partidul românesc o va adopta pe marginea dreptului la autodeterminare enunțat de președintele american Woodrow Wilson, urmând ca textul deciziei luate să fie citit în Parlamentul budapestan⁴⁷.

În contextul entuziasmului popular prilejuit de Marea Adunare de la Alba Iulia, din 1 decembrie 1918, și a făuririi României Mari, duhul lui Horea a fost redeșteptat în cântările ostășești ale militarilor români ardeleni, foști deținuți în Rusia ca prizonieri ai armatelor austro-ungare, care s-au întors acasă ca voluntari înrolați în legiunile românești care vor participa la eliberarea Transilvaniei și în 1919 la zdrobirea regimului bolșevic maghiar instaurat de anarhistul Kun Béla în Ungaria și județele românești situate la vest de linia de demarcație de la Sighet-Ciucea-Zam.

Cântecul voluntarilor

Auzit de la soldați

Sus la munte, jos la șes

Îmi răsare codru des,

⁴⁴ Biblioteca Centrală Universitară Cluj-Napoca, fond *Colecții speciale, Corespondența lui George Pop de Băsești*, vol. II, f. 133. Apud: *** 1918 *la Români. Documentele Unirii. Unirea Transilvaniei cu România, 1 Decembrie 1918*, vol. VII, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1989, p. 36.

⁴⁵ Se solicita suplimentarea cu noi posturi în localitățile: „Bucea, Beretyószénmárton, Báránd, Sáránd, Körösszakál, Petreu, Târcaia, Stâna de Vale și Gepiu”. Arhivele Naționale-Serviciul Județean Bihor (AN-SJ Bh), fond *Prefectura județului Bihor*, inv. 24, dosar 371/1918, f. 32. Apud: *** 1918. *Bihorul în Epopeea Unirii. Documente*, Comitetul de Cultură și Educație Socialistă al județului Bihor, Oradea, 1978, p. 109-110.

⁴⁶ Se solicita înființarea unor noi posturi în localitățile: „Criștior, plasa Vașcău, Urvind, plasa Aleșd, Lăzăreni, plasa Ceica, Mezösas, plasa Biharkeresztes, Husasău de Tinca, plasa Tinca, Șoimi, Meziad și Curățele, plasa Beiuș”. *Ibidem*.

⁴⁷ *Ședința Comitetului Național Român de la Oradea*, în „Nagyvárad Napló”, nr. 226 fin 12 octombrie 1918, Oradea, p. 2. Apud: *Ibidem*, p. 110

*Dar nu-i codru de stejari
Că-i un corp de voluntari.
Lângă steagul ridicat
Voluntarii au jurat...
Și cu foc se vor lupta
Pentru Transilvania.*

*Înainte bravi eroi,
Înainte la război!
Noi viața ne vom da
Pentru Transilvania.*

*Horea, Cloșca și Crișan,
Cei din viță de roman,
La Bălgrad îngropați,
De Huni au fost spânzurați.*

*Înainte bravi români,
Nu ne temem de păgâni.
Înainte bravi eroi,
Nu ne temem de război,
Că și Anglia-i cu noi!
Înainte bravi viteji,
Că-i avem și pe Francezi!⁴⁸*

După cum era de așteptat, preocupările pentru cercetarea și documentarea perenității mitologiei eroice în mentalul colectiv al comunităților rurale au început să prindă contur, deși destul de firav. Astfel, la finalul lucrării monografice închinată personalității și vieții eroului național Avram Iancu, tipărită în anul 1922, autorul Ioan Georgescu își exprima regretul față de puținătatea „poeziilor populare” culese din lumea satelor, mai precis a folclorului politic izvorât din lirismul rural pe marginea înfricoșătoarelor evenimente de la 1848-1849, lăsând să se înțeleagă că ar fi posibil ca tezaurul creației populare să fie mult mai bogat. „Aproape tot ce cunoaștem astăzi e din cârticica folcloristului bucovinean Simion Florea Marian, *Poesii populare despre Avram Iancu*, Suceava, 1900 – mărturisește monografistul – cârtică pe care am întrebuițat-o și noi în cele de mai înainte”⁴⁹. Autorul redă în paginile antologiei sale o poezie în care Iancu este perceput de popor ca un continuator al luptei naționale începute de Horea.

Colo'n munții Țebe...

*Colo'n munții Țebe...
Unde Horea-odată
Și-aduna oștirea
Sub falnic gorun,
Este o movilă
Și-o cruce uitată,
Alui Avram Iancu*

⁴⁸ *Cântecul voluntarilor*, în „Unirea Poporului”, nr. 14, din 1 mai 1919, Blaj, p. 2.

⁴⁹ Ioan Georgescu, *Avram Iancu. Crâmpoie din viața și din vremea lui*, Editura „Asociațiunii”, Sibiu, 1922, p. 92-93.

*Eroul tribun.
(...)
Dormi etern în pace
Eroule mare,
Căci de a ta umbră
Ungurii se tem.
Căci veni-va vremea
Ziua sfântă-n care
O Dacie nouă
Iar să ridicăm⁵⁰.*

„Suntem încredințați că în munții noștri apuseni, atât de bogați în aur și alte metale nobile, se mai află încă multe comori de poezie populară necunoscută. – își continuă pledoaria Ioan Georgescu – Folcloriștii (culegătorii noștri de poezii populare), acești mineri ai sufletului popular, sunt chemați să descopere încă mult aur și argint de adevărată gândire și simțire românească în legătură cu numele neuitatului nostru erou (...). E cu neputință să nu fi fost mișcar și sguduit, în toată ființa sa, poporul nostru de la sate, care a trebuit să-și vadă și să cânte în nenorocirea eroului său propria sa nenorocire”⁵¹.

Din păcate, apelul lansat de Ioan Georgescu în 1922 nu și-a regăsit ecoul scontat și doar sporadic au mai fost publicate producții ale liricii populare, de multe ori și acestea alterate, în sensul pozitiv al cuvântului, de intervenția școlită a folcloriștilor care le-au descoperit.

Glonțul lui Horea

*S'adunase fariseii, sfat făcut-au cum să-l prindă,
Cu ce sumă să plătească pe-un mișel ce-ar vrea să-l vândă,
Pe liberatorul Horea, și conșoții, ce-au voit
Ca să rupă'al iobăgiei lanț amar și ruginit.
 Au știut, că Horea unde-i, satele din jur mai toate
 Ș-au disprețuit ispita, preferând mai bine moarte,
 Decât să trădeze-un nume, un loc sfânt de adăpost.
 Oh! Doar vezi că lăcomia și atunci, ca zi, a fost!
Un văr dulce, fiu d e frate, dar sărac în omenie,
Ca un Iudă, prins in ghiare de josnica lăcomie,
Se legase trădătorul că-l va aduce legat,
Ca pe Isus, fariseii, înaintea lui Pilat.
 Îl trădează, și mi-l prinse cei trimiși d e farisei,
 Iar pe galbeni – preț de sânge – pusa-u mâna alți mișei,
 Să-și cumpere pentru casă o măsură de făină.
El, când moartea grea pe roată și sânge țâșnind văzu,
Cum Horea privindu-l țintă, ca trăznit așa căzu⁵².*

⁵⁰ *Ibidem*, p. 95.

⁵¹ *Ibidem*, p. 93.

⁵² *Glonțul lui Horea (Din vremea robiei)*, în „Unirea Poporului”, nr. 17, din 24 aprilie 1927, Blaj, p. 6.

Ce s-a ales de moții mânați în lupta pentru libertate și emancipare națională de către Horea și mai apoi de Avram Iancu, cu ce s-a îmbunătățit soarta lor sub stăpânirea românească pe care atât de mult și-au dorit-o și pentru instaurarea căreia au sângerat atât de mult, ne-o arată un reportaj întocmit în 1937 pe marginea festivităților organizate la Alba Iulia cu prilejul împlinirii a 15 ani de la glorioasa încoronare a regelui Ferdinand Întregitorul și a soției sale regina Maria. „Serbările au fost impunătoare. Nenorocirea este că noi nu am ajuns încă la marile înfăptuiri. Cultivăm încă fațada și ne încântăm cu forme, uitând fondul. Serbările acestea ar fi fost la locul lor dacă ele ar fi încoronat înfăptuiri formidabile, așa după cum s-ar fi convenit pentru moții tuturor suferințelor și pentru o țară mândră ca a noastră. Moții au dat prea mult românismului, pentru ca ei să nu se învrednicească de asemenea înfăptuiri. Să îmbraci haina cea mai bună și să defilezi prin fața regelui tău e frumos. Dar acasă te așteaptă mizeria neagră, pentru înlăturarea căreia guvernării prezenți și trecuți, clasa noastră conducătoare, nu a făcut aproape nimic. În munții apuseni, numai descendenții acelor care au vândut pe Horia călăilor se mai bucură de bunăstare, ca urmare a faptei infame a strămoșilor lor. Am păstrat stările de lucruri moștenite de la fosta stăpânire, pentru ca să dăm dovadă și noi de aceeași lipsă de solitudine pentru sărăcia și suferința moșilor. În douăzeci de ani s-ar fi putut croi drumuri asfaltate, autostrade turistice până în vârful munților. Și, odată împăenjeniți munții cu autostrade confortabile, ar fi sosit și bogăția, cu captarea cursurilor de ape, cu fabrici, cu turiștii din toată lumea atrași de frumusețile neasemănate ale acelor regiuni. Nu numai bunăstarea moșilor s-ar fi putut salva, dar se putea face până acum din masivul acesta de munți un bastion inexpugnabil pentru apărarea țării. Să nu ne spuie că nu erau capitaluri. Acolo e granitul, acolo e mâna de lucru. Nouă până acum ne lipsește însă esențialul: *granitul din suflete*”⁵³.